

Цветан Тодоров. На предела. София,
Издателство "Народна култура", 1994. 318 стр.

Авторът на публикуваната през 1991 г. в Париж от издателство "Съой" книга не се нуждае от представяне. Нашият сънародник Цветан Тодоров, който от три десетилетия живее и работи в Париж, е известен на специалистите и на широката читателска публика у нас със своите трудове по литературна теория и критика. Неговите изследвания "Литература и значение" (1967), "Увод във фантастичната литература" (1970), "Теория на символа" (1977) го правят един от най-видните представители на съвременната литературна наука. След началото на осемдесетте години интересите му към проблемите на междуличностните отношения и на отношенията между културите са вплътени в нов тип работки — "Завладяването на Америка" (1982), "Ние и другите" (1989). Продължение на тази линия се явява и книгата, чийто български превод излезе през тази година.

"На предела" е изследване, основано на голям брой мемоари и исторически съчинения за лагерите при тоталитарните режими. Основен обект са психологическите и нравствените проявления на личността, поставена при екстремални, на практика нечовешки условия на терор, смъртна заплаха и пълна несвобода. Главният въпрос, който авторът къде имплицитно, къде открито поставя още в началото, е наличието или липсата на морал "на предела" на човешките духовни и физически възможности. Поначало се приема, че такъв "предел" има и че отвъд него индивидът губи човешкия си облик. Затова интересът е насочен изключително към границата, която отделя тези две състояния.

Книгата предлага интересно съчетание на научна последователност и популярна форма на изложение, пунктирано от фрагменти в курсив, където авторът се появява в първо лице, за да сподели свои лични преживявания и опит. За изходна точка служат впечатленията от едно пътуване до Варшава през 1987 г. и размисли за двете въстания — на еврейското гето през 1943 и Варшавското през 1944 г., а оттам за твърде лесно забравяните жестоки уроци на историята. Така авторът разкрива основната си амбиция — съпротива срещу забравата, защото "миналото може да осветли настоящето" (с. 13).

Разделите "Нито герои, нито светци", "Нито чудовища, нито зверове" са посветени респективно на жертвите и на палачите, а "Пред злото" разглежда

моделите на поведение. Структурата на отделните глави е почти идентична. Започва се с обяснение на възловото понятие, което обикновено служи за заглавие, поставя се основната теза, която се подкрепя с примери и цитати, взети от изобилния изворов материал, след което естествено се стига до заключението. Можем да вземем като пример главата “Обезличаване” от втория раздел. Основната теза е, че “тоталитарната идеология смята отделните човешки същества за инструменти, средства от гледна точка на осъществяването на някакво политическо или дори космическо предназначение” (182). След това се обяснява как тоталитарната власт свежда личността до определените ѝ функции, за да я превърне в палач на себеподобните, което дава основание на надзирателите по-късно да се оправдават (“Ние само се подчинявахме”, 189) и дори на представителите на върхушката като Адолф Айхман да твърдят, че са се чувствували като “пионка върху шахматната дъска” (197). От друга страна, жертвите трябва да бъдат напълно обезличени, за да се превърнат от хора просто в материал за изстребление. Те биват обозначавани като “единици”, “товар”, “части” и пр., говори се не за убийства и унищожение, а за “обработка”, за “окончателно решение”. Привеждат се цитати от изказвания както на оцелели жертви (Бетелхайм, Гинзбург, Гита, Серени), така и на палачи (Щангл, Айхман, Хес). Разказва се също за случаи, когато, веднъж възприета като личност, жертвата може да разчита на неочаквано благоволение и милосърдие от страна на палача, а също така и на съзнателно измъчване на затворника от страна на надзирателя, който чрез безграничната си власт компенсира собственото си обезличаване.

Очевидно е, че по този път, въпреки някои твърде интересни разсъждения, авторът не стига до никакви открития в областта на индивидуалната или на колективната психология. Може да се каже, че на много места приведените като примери случаи и изказвания на очевидци приковават вниманието на читателя много по-силно, отколкото коментарите и обобщенията. В книгата не липсват и твърдения със съмнителна оригиналност като “Храбрата постъпка е върховната изява на героизма” (17), “Героят не е по необходимост освободен от страха; този страх е от по-особено естество: той се бои да изпитва страх, това чувство диминира и засенчва всички останали” (19), “Както героическите, така и всекидневните добродетели са преди всичко волеви актове, личностни действия, чрез които човек се противопоставя на привидната неизбежност” (23) и пр. Самият автор е твърде скептичен, що се отнася до извличането на някаква нова квинтесенция от лагерния опит. “Какво научаваме повече за човешката природа след Колима и Освиенцим? Човекът наистина ли е лош в самата си същност, вълк за ближния си според Хобс, или е добър по природа, както смята Русо? От своя страна аз не мисля, че от крайния лагерен опит може да се извлече някакво ново сведение за човешката природа ... Единственото нещо, което (днес) става ясно, е, че тоталитаризмът е безспорно по-лош режим от демокрацията; колкото до човешките същества, те не са по природа нито доб-

ри, нито зли или по-скоро са и двете: егоизмът и алтруизмът са еднакво вродени” (163).

Основното достойнство на тази творба трябва да се търси другаде. Макар и не толкова стойностна като предишните две изследвания, за които стана дума — “Завладяването на Америка” и “Ние и другите”, — тя за пореден път разкрива пред читателя личната позиция на един голям ум, будната съвест на интелектуалеца, който не остава безразличен нито към прочетеното, нито към преживяното. Особено важни в това отношение са отклоненията в курсив, които освен всичко друго правят “На предела” най-българската от книгите на Цветан Тодоров.

Като цяло “На предела” се вписва в широкия контекст от изследвания, които в навечерието на 2000 г. имат за цел да представят една фрагментарна или обобщена картина на отиващото си столетие, да преосмислят горчивия опит от него в перспективата на бъдещето.

Красимир Петров

Езикът и литературата на Франция в световната цивилизация

Университетско издателство

“Св. св. Кирил и Методий”, 1994 г. 469 стр.

Сборникът включва материалите от международната научна конференция, проведена във Великотърновския университет “Св. св. Кирил и Методий” по инициатива на Катедрата по романски филологии. Той обединява езиковедски, литературоведски, исторически и културологически изследвания в областта на френската цивилизация и на нейното взаимодействие с други европейски традиции.

Съществен дял и в четирите раздела на изданието заема теоретичната проблематика, свързана със съвременното френско езиковедство, литературна наука и историческа мисъл. Публикациите, третиращи функционалната система на френския език (К. М а н ч е в), модализиращите суфикси (А. Ч а у ш е в) и функциите на лингвистичния знак (М. П а л у к о в а), както и разработките върху Юрсенаровия псевдомемоарен роман (Н. Д и к р а н я н) и възгледите на Ж. Дюмезил (С т. Й о р д а н о в) са конкретен израз на изследваческите постижения в България в посочените области. Впрочем своеобразно свидетелство за международното признание на българския научен принос е статията “В памет